

जम्मू आणि काश्मीर परिसीमन आयोग

- केंद्र सरकारने स्थापन केलेल्या आयोगाने जम्मू आणि काश्मीरमधील विधानसभा आणि संसदीय मतदारसंघांच्या सीमांकनासाठी अंतिम अहवाल सादर केला.
- जम्मू-काश्मीर पुनर्रचना कायदा, 2019 ने विधानसभेच्या जागांची संख्या वाढविली तेव्हा परिसीमन आवश्यक झाले.
- पूर्वीच्या जम्मू-काश्मीर राज्यात १११ जागा होत्या - काश्मीरमध्ये ४६, जम्मूमध्ये ३७ आणि लडाखमध्ये चार - तसेच २४ जागा पाकव्याप्त काश्मीरसाठी राखीव होत्या.
- जेव्हा लडाखला केंद्रशासित प्रदेश म्हणून घोषित करण्यात आले, तेव्हा जम्मू-काश्मीरमध्ये 107 जागा शिल्लक होत्या, ज्यात पीओकेसाठी 24 जागांचा समावेश होता. पुनर्रचना कायदाने जम्मू-काश्मीरसाठी 114 - 90 पर्यंत जागा वाढवल्या, त्याशिवाय पीओकेसाठी राखीव 24 जागा होत्या.
- पूर्वीच्या राज्यात, संसदीय मतदारसंघांचे परिसीमन भारतीय राज्यघटनेद्वारे आणि विधानसभेच्या जागांचे परिसीमन तत्कालीन राज्य सरकारने जम्मू-काश्मीर लोकप्रतिनिधी कायदा, 1957 अंतर्गत केले होते.
- 2019 मध्ये जम्मू-काश्मीरचा विशेष दर्जा रद्द केल्यानंतर, विधानसभा आणि संसदीय दोन्ही जागांचे सीमांकन संविधानाद्वारे नियंत्रित केले जाते.
- सर्वोच्च न्यायालयाच्या निवृत्त न्यायाधीश रंजना प्रकाश देसाई यांच्या अध्यक्षतेखाली या आयोगाचे अध्यक्ष आहेत, ज्यात इतर दोन पदसिद्ध सदस्य आणि जम्मू-काश्मीरमधील पाच लोकसभा खासदारांचा समावेश आहे, ज्यांना लोकसभा अध्यक्षांनी सहयोगी सदस्य म्हणून नामित केले आहे.

आयोगाची शिफारस (Recommendation of Commission)

1. मतदारसंघांची पुनर्रचना (Constituencies Redrawal):

परिसीमन आयोगाने सात अतिरिक्त मतदारसंघांची शिफारस केली आहे:

- जम्मूसाठी 6
- काश्मीरसाठी 1
- जम्मू विभागात पूर्वीच्या 37 च्या तुलनेत आता 43 जागा असतील
- काश्मीर खोऱ्यात पूर्वीच्या 46 च्या तुलनेत 47 जागा असतील.

2. लोकसभेच्या जागा (Lok Sabha Seats)

- लोकसभेच्या ५ जागा प्रत्येकी १८ विधानसभा मतदारसंघांच्या जागांसाठी प्रत्येकी १८ विधानसभा मतदारसंघ व्हावेत, यासाठी संसदीय मतदारसंघांची पुनर्रचना करण्यात आली असून, त्यामुळे विधानसभा मतदारसंघांची एकूण संख्या ९० झाली आहे.
- अनुसूचित जमातीसाठी विधानसभेच्या 9 जागा राखीव ठेवणे, जम्मूमध्ये 6, तर काश्मीरमध्ये 3 जागा राखीव ठेवणे.
- जम्मू-काश्मीरमधील प्रादेशिक भेद दूर करणे आणि त्याला एक मानणे. काश्मीरमधील अनंतनाग प्रदेशाला जम्मूतील राजौरी आणि पुंछ या दोन भागांसह एकत्र करून अनंतनाग-राजौरी हा एक संसदीय मतदारसंघ म्हणून निवडण्यात आला आहे.

3. काश्मिरी स्थलांतरित (Kashmiri Migrants) :

- विधानसभेत काश्मिरी स्थलांतरितांच्या (काश्मिरी हिंदू) समुदायातील किमान दोन सदस्यांची तरतूद करण्याची शिफारस आयोगाने केली आहे.
- फाळणीनंतर जम्मूमध्ये स्थलांतरित झालेल्या पाकव्याप्त काश्मीरमधील विस्थापितांना जम्मू-काश्मीर विधानसभेत प्रतिनिधित्व देण्याबाबत केंद्राने विचार करावा, अशी शिफारसही करण्यात आली आहे.

4. अनुसूचित जमाती (Scheduled Tribes):

- आयोगाने अनुसूचित जमातींसाठी विधानसभेच्या नऊ जागा राखीव ठेवल्या आहेत.

- यापैकी सहा जण पुनर्परिचित अनंतनाग संसदीय मतदारसंघात आहेत, ज्यात पुंछ आणि राजौरी चा समावेश आहे, जिथे एसटीची सर्वाधिक लोकसंख्या आहे.

वादग्रस्त का आहे?

- 2002 मध्ये, तत्कालीन जम्मू आणि काश्मीर सरकारने जम्मू-काश्मीर प्रतिनिधित्व कायद्यात सुधारणा करून उर्वरित देशाप्रमाणेच 2026 पर्यंत परिसीमन प्रक्रिया गोठविली.
- याला जम्मू-काश्मीर उच्च न्यायालयात आणि नंतर सर्वोच्च न्यायालयात आव्हान देण्यात आले, या दोन्ही ंनी ही स्थगिती कायम ठेवली.
- पुनर्रचना कायद्याने बंधनकारक केलेला परिसीमन आयोग मात्र अद्यापही न्यायप्रविष्ट आहे.
- जनगणनेच्या लोकसंख्येच्या आधारावर नियम म्हणून परिसीमन केले जाते, परंतु आयोगाने म्हटले आहे की ते जम्मू आणि काश्मीरसाठी आकार, दूरस्थता आणि सीमेशी जवळीक यासह इतर काही घटकांचा विचार करतील.

सीमांकन म्हणजे काय? (What is Delimitation?)

- निवडणुकीच्या उद्देशाने विधान मंडळ असलेल्या देशात किंवा प्रांतातील प्रादेशिक मतदारसंघांच्या मर्यादा किंवा सीमा निश्चित करण्याची ही कृती किंवा प्रक्रिया आहे.

परिसीमन आयोग:

- परिसीमनाचे काम परिसीमन आयोग किंवा सीमा आयोगाकडे सोपविले जाते.
- भारतातील परिसीमन आयोग ही एक उच्चाधिकार संस्था आहे ज्याच्या आदेशांना कायद्याचे बळ आहे.
- त्याच्या आदेशांवर कोणत्याही कोर्टापुढे प्रश्न विचारता येणार नाही.
- यानिमित्त भारताच्या राष्ट्रपतींनी निर्दिष्ट केलेल्या तारखेला हे आदेश लागू होतात.
- त्याच्या आदेशाच्या प्रती संबंधित लोकांच्या सभागृहासमोर (**House of the People**) आणि राज्य विधानसभेसमोर ठेवल्या जातात, परंतु त्यामध्ये कोणतेही बदल करण्याची परवानगी नाही.

घटनात्मक तरतुदी:

- कलम 82: हे प्रत्येक जनगणनेनंतर संसदेला सीमांकन कायदा लागू करण्याचा अधिकार प्रदान करते.
- कलम 170: प्रत्येक जनगणनेनंतर सीमांकन कायदानुसार राज्यांना प्रादेशिक मतदारसंघांमध्ये विभागले जाण्याची तरतूद आहे.

कार्ये:

- सर्व जागांची लोकसंख्या, शक्य तितकी समान असेल अशा प्रकारे मतदारसंघांची संख्या आणि सीमा निश्चित करणे.
- अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमातींसाठी राखीव जागा ओळखणे जेथे त्यांची लोकसंख्या तुलनेने जास्त आहे.
- आयोगाच्या सदस्यांमध्ये मतभिन्नता असल्यास, बहुमताची इच्छा प्रबळ होते.

रचना:

सीमांकन आयोग भारताच्या राष्ट्रपतींद्वारे नियुक्त केला जातो ज्यामध्ये खालील सदस्यांचा समावेश होतो:

- सर्वोच्च न्यायालयाचे निवृत्त न्यायाधीश
- मुख्य निवडणूक आयुक्त
- संबंधित राज्य निवडणूक आयुक्त.

वारंवारता:

भारतात, असे परिसीमन आयोग 4 वेळा स्थापन करण्यात आले आहेत:

- 1952 मध्ये सीमांकन आयोग कायदा, 1952 अंतर्गत
- 1963 मध्ये सीमांकन आयोग कायदा, 1962 अंतर्गत

3. 1973 मध्ये सीमांकन कायदा, 1972 अंतर्गत
4. 2002 मध्ये सीमांकन कायदा, 2002 अंतर्गत.

byjusexamprep.com